

ДУХОВНІСТЬ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ:
ІДЕЇ ЗАХІДНОЇ ПЕДАГОГІКИSPIRITUALITY IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM:
THE IDEAS OF WESTERN PEDAGOGY

Стаття присвячена дослідженню педагогічних праць західних учених, які аналізують усвідомлення необхідності викладання, формування, виховання духовності у вищих навчальних закладах. Автор аналізує важливість заохочення якісної праці, оскільки це є позитивним стимулом для подальших дій. Заохочення соціального характеру орієнтоване на духовний світ, на соціальну відповідальність. У вихованні, формуванні та плеканні духовних цінностей автор бачить спасіння сучасного світу, адже духовна людина, перш ніж зробити той чи інший вчинок, проаналізує, замислиться над результатом, над наслідками та відповідною реакцією, яку спричинить цей вчинок. Формування такої духовної відповідальності і стане запорукою злагоди у Всесвіті.

Наукові джерела, які стосуються питання духовності у вищій школі, демонструють шляхи, завдяки яким можна досягти зв'язку з духовним. Проте неоднозначність або розбіжність у дослідженнях різних науковців часто може призводити до неможливості дійти єдиного та правильного висновку з приводу цієї теми. Є загальна думка, що гарне ставлення до колег і вміння забезпечувати з ними справжню взаємодію, яка призводить до особистої та професійної реалізації, є одним із напрямів здобуття «духовності». Приклади духовних практик починаючи з початку ХХ століття показують прогресування включення духовності як життєвої частини для буття і можливості бути ефективним лідером. Навіть коли читач відокремлює релігійний аспект від слова «духовність», між ними все одно є багато спільних розумінь.

У сучасному світі все більше уваги приділяється духовності, особливо взаємопов'язаним з нею поняттям – лідерству, наставництву та керівництву у вищій освіті. Нинішні дослідники пропонують включення власних дій, зокрема духовності, у великий інструментарій, необхідний для ефективного керівництва, адже духовність може мати місце у прийнятті рішень у провідних установах вищої освіти.

Ключові слова: духовність, вища освіта, лідерство, наставництво, міждисциплінарність, духовні цінності.

The article is devoted to the research of pedagogical works of Western scientists, who analyze the awareness of the necessity of teaching, formation, education of spirituality in higher educational establishments. The authors analyze the importance of promoting quality work as it is a positive incentive for further action. Encouragement of the social nature, focused on the spiritual world, on social responsibility. In nurturing, shaping, and nurturing spiritual values, the authors see the salvation of the modern world, for the spiritual person, before doing one or the other, will analyze, reflect on the result, the consequences, and the response that this act will cause. The formation of such spiritual responsibility will be the key to harmony the universe.

Scientific sources related to high school spirituality illustrate ways to reach the spiritual. However, ambiguity or divergence in the research of different scholars can often lead to the impossibility of reaching a single and correct conclusion on this topic. There is a general belief that good attitude towards colleagues and the ability to provide genuine interaction with them, which leads to personal and professional realization, is one of the areas of "spirituality". Examples of spiritual practices since the beginning of the twentieth century show the progressive incorporation of spirituality as a vital part of being and being able to be an effective leader. Even when the reader separates the religious aspect from the word "spirituality", there is still a lot of common understanding between them.

In the modern world, increasing emphasis is placed on spirituality, especially its related concept – leadership, mentoring, and leadership in higher education. Current researchers offer permission for their own actions, including spirituality in the great tools they need for effective leadership, as spirituality can play a role in decision-making in leading higher education institutions.

Key words: spirituality, higher education, leadership, mentoring, interdisciplinarity, spiritual values.

УДК 378

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2020-20-1-11>

Цибулько О.С.,

канд. іст. наук,

доцент кафедри філософії та соціології

Маріупольського державного

університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Ще у виданні 2010 року його автори (М. Бун, К. Файт та Р. Радон) у формі діалогу зробили спробу дати визначення таким термінам, як «дух» та «духовність» [5]. Одна з героїнь цього твору впевнено стверджує, що дух та духовність особистості і є тією власною внутрішньою силою, що живить людину надією та надає сенсу її існуванню. Інші герої наголошують на необхідності відшукати власну «духовність». Цей пошук – ніби подорож вглиб власного досвіду, занурення у власне «Я». Цей пошук завжди суб'єктивний, оскільки беззаперечно індивідуальний, адже немає єдино можливого шляху, кожна людина проходить власний

шлях, здобуває власний досвід, а отже, і шлях до розуміння власної духовності у кожного свій. Тема пошуку власної духовності та унікальність кожного людського досвіду є основною думкою твору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Х. Чанг та Д. Бойд за 10 років після національної трагедії, якою став вибух 11 вересня 2001 року, звертають увагу на збільшення публікацій з теми духовності [7]. Американське суспільство, стикнувшись з трагедією, з новою силою замислюється над власною екзистенцією. Сенс життя, розуміння та співчуття до долі ближнього, важливість та необхідність власних дій – такі теми звучать і зі сторінок інших педагогічних видань. Автори аналізують

важливість заохочення якісної праці, оскільки це є позитивним стимулом для подальших дій. Заохочення соціального характеру орієнтоване на духовний світ, на соціальну відповідальність. У вихованні, формуванні та плеканні духовних цінностей автори бачать спасіння сучасного світу, адже духовна людина, перш ніж зробити той чи інший вчинок проаналізує, замислиться над результатом, над наслідками та відповідною реакцією, яку спричинить цей вчинок. Формування такої духовної відповідальності і стане запорукою злагоди у Всесвіті.

Мета статті полягає у дослідженні педагогічних праць західних учених, які аналізують усвідомлення необхідності викладання, формування, виховання духовності у вищих навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу. Термін «духовність» походить від латинського слова *spiritus*, яким позначали «вітер» або «дихання», «подих». У французькій мові слово «духовність» має однакове значення з терміном «душа». Отже, найважливішим атрибутом духовності є жива енергія, подих, адже жодна жива істота не існує без дихання. Духовність за визначенням і є саме життя, але основне питання полягає у тому, як жити, як проживати це життя.

За останні двадцять років у країнах Євросоюзу та у Сполучених Штатах Америки проводяться масштабні дослідження щодо різних аспектів проблеми духовності у сфері вищої освіти. Так, дослідник Д. Біх стверджує, що інтерес до духовних вимірів вищої освіти постійно зростає. Подібні заяви він виголосив і на Міжнародній конференції Духовних студій.

У його дослідженні, проведеному у 412 коледжах США, виявилось, що 81% респондентів визначили себе як духовну особистість [3, с. 220]. Разом із тим саме визначення духовності учасниками цього дослідження не мало єдиного значення. Духовність розглядалась у різних вимірах: і як пошук духовності, і як самовладання, і як чуйність, і у релігійних вимірах. І це найбільший успіх цього дослідження у виявленні різноманітності трактувань розуміння духовності особистості. Першу групу визначень становлять внутрішньо орієнтовані значення, увага приділяється внутрішнім почуттям, відчуттям особистості. У межах цієї групи виділяються значення, спрямовані на взаємодію, оскільки, на думку респондентів, духовність визначає спосіб взаємодії особистості із зовнішнім світом.

Другу групу визначень терміна становлять уявлення про надприродне походження духовності. Людина не в змозі досягти цього стану, маючи лише бажання. Особа має вірувати, а отже, таке визначення походить від релігійних уявлень та живиться ними. Друга група виявилася менш чисельною, більшість учасників дослідження вважають духовність внутрішнім станом особистості.

Р. Хаг у власній праці також схиляється до думки про внутрішнє походження духовності [10]. На його думку, духовність особистості надає сенсу життю та сприяє розумінню базових життєвих істин. Духовність існує і поза межами нашої свідомості і забезпечує взаємозв'язок усіх компонентів навколишнього світу. Духовність надихає на досягнення цілей, на праведне життя. Духовність охоплює всі сфери розвитку індивіда: розум, почуття, поведінку. Вона існує у розвитку, оскільки людина інтегрує життєвий досвід протягом усього життя. Таке визначення вченого носить, безумовно, світський характер та відкидає зовнішнє походження терміна та ідею його невизначеності.

Прихильники релігійного визначення духовності наголошують на ірраціональності явища, на традиціях, вірі, залежності від вищої сутності, якою є Бог. При цьому значення життєвого досвіду особистості не відкидається. Розуміння духовності як святого виміру власного буття характерне для різних християнських течій сучасності.

Процес духовності вважається складним та різноманітним, тому думки вчених часто мають деякі розбіжності. Явище дихотомізації релігійності та духовності С. Бендер трактувала як «відірваність» від релігії, називаючи духовність не зовнішньою дією, а внутрішнім процесом [4]. За визначенням науковця духовність сприймається як індивідуальна частина релігії і трактується як найвищий її вид – непідвласний людській волі. У її дослідженні духовність визначається як інтелектуальна, емоційна та реляційна глибина людського характеру, а також здібність та прагнення до особистого розвитку та еволюції. Дослідники П. Хьюстон та С. Соколов називали духовність субстанцією, а не формою [12, с. 168].

А. Чікерін намагався дати робоче визначення духовності із залученням широкого спектра людей різного походження. Отже, він виявив атеїстів, агностиків та людей із сильною гуманістичною спрямованістю, які висловлювали свої цінності, використовуючи такі слова, як автентичність, мета та мудрість. У ході цього експерименту він ідентифікував місце релігії у душі кожного з опитуваних і позиції у суспільстві. За час проведення практичного заняття група спиралася на певні визначення, наприклад «Духовне буття людини говорить про її особисту прихильність до процесу внутрішнього розвитку, «Релігія є одним зі способів багатьох людей бути духовними» тощо [8]. Проте науковець зазначив цікавий факт, що не кожна релігійна людина духовна і не кожна духовна людина є релігійною. Духовність – це спосіб життя, який включає кожен мить існування. Духовна людина прагне зростання як найважливішої життєвої мети, і щоб бути духовними, ми маємо усвідомлено підходити до стилю власного існування. Щодо атеїстичних поглядів у ході експерименту можна виявити, що

хоча люди атеїстичного спрямування і приймали суто споглядалне ставлення, але виявляли інтерес до спільного пошуку сенсу та прихильність до внутрішнього росту.

Більшість західних учених розуміють концепцію духовності, яка проявляється у розумінні, що ми є тими, ким ми є, а релігійна концепція, за їх баченням, полягає у тому, що ми є те, що ми робимо. Ці дві сутності існують незалежно одна від одної.

Р. Джикалоне та С. Юркевич доповнюють дослідження поняття «духовність» вищезазначених науковців і трактують його як варіацію від особистого вираження або поведінки до об'єктивної реальності, заснованої на фундаментальній істині [9, с. 65].

Згідно з Е. Тісдейл духовність є «невловимою темою» і має сім важливих пунктів:

1) духовність і релігія не однакові, але для багатьох людей вони є взаємопов'язаними;

2) духовність – це усвідомлення і шанування цілісності та взаємопов'язаності всіх речей шляхом використання власного життєвого досвіду, віри в Бога тощо;

3) духовність завжди присутня у навчальному середовищі;

4) духовний розвиток являє собою рух до більшої автентичності власної особистості;

5) духовність – це процес набування людського знання через несвідомі і символічні процеси, які більш за все виявляються в таких мистецьких формах, як музика, мистецтво, образ та ритуал;

6) духовний досвід здебільшого трапляється зненацька;

7) духовність значною мірою стосується самоосмислення.

Ця класифікація з'явилася в результаті дослідження, проведеного Тісдейлом у 2003 році [20]. Наступного року вчений Є. Остін надав визначення духовності, згідно з яким духовність, по-перше, вказує на наші орієнтири, під якими мається на увазі наш суб'єктивний спосіб життя [1]. Іншими словами, духовний феномен тісно пов'язаний зі свідомістю людини. По-друге, духовність передбачає наші якісні або афективні переживання настільки, наскільки це роблять наші ж міркування чи логіка. Духовність пов'язана з тими цінностями, які ми вважаємо найдорожчими, нашими відчуттями того, хто ми є і звідки ми походимо, наші переконання про те, чому ми тут – сенс і мета, які ми бачимо у своїй роботі та в житті, і наш сенс взаємозв'язку один з одним і з навколишнім світом. Духовність також може стосуватися аспектів нашого досвіду, які досить нелегко визначити, або таких речей, як інтуїція, натхнення, загадкове та містичне.

Х. Чанг та Д. Бойд використовували автоетнографію духовності у своїх роботах. Для експерименту вони провели опитування серед учителів кампусу, науковців, колег та друзів [7]. Враховуючи

свій досвід, дослідники виявили, що більшість опитованих ставилися з повагою до найважливішого аспекту духовності – колегіального зв'язку. Проте з точки зору нетеїстичного підходу деяким індивідам здалося неприємним боротися з ідеєю бути духовним, але не релігійним у жодному контексті.

Американський гуманіст М. Макгі запропонував власне пояснення з цього приводу, наголосивши на тому, що всередині кожної людини є певна подвійність – секуляризм [15]. З одного боку, у нас є філософія, яка негативно визначає себе проти релігійної та метафізичної віри, з іншого – прихильність до внутрішнього світосприйняття та виявлення місця духовності у ньому.

С. Менкіль-Мідоу додає, що для багатьох із нас духовні цінності, мораль і релігія «даються», тобто не обираються в тому сенсі, що ми приймаємо те, що наші предки, наша культура, наша родина дають нам [16]. Для інших із нас наше почуття духовного місця та цінностей мають бути «обрані» конверсією, зобов'язанням, прив'язкою чи відстороненням від дарування. Для деяких із нас духовні цінності та релігія є окремими від нашого професійного життя, для інших – взаємопов'язаними.

Т. Сержіованні представив аргументи, об'єднуючи ідею духовності із ідеєю керівництва вищими навчальними закладами [19]. Основна ідея – це розуміння того, що лідерство починається з природного бажання служити іншим. Ідеї вченого про моральний зв'язок та обов'язки вихователя походили від власного духовного шляху до просвітницького керівництва. У своїй роботі він використовував різноманітні тести для дослідження покликання викладати. Цитуючи Старий Завіт, науковець говорив про взаємозв'язок наставництва та духовності. Усі теорії лідерства підкреслюють зв'язок людей один з одним. Теорія, заснована на моральному зв'язку з духовністю, є метою дослідження вченого, а моральні зв'язки між учителями, батьками та учнями у процесі навчання відображають думки та ідеї цього напрямку.

П. Палмер розглядав духовність як наше остаточне розуміння того, що насправді реально в нашому житті. Спираючись на правдивість, він також характеризував її як пошук сенсу, трансцендентності, цілісності та мети, за якою ми живемо. Надалі він доповнює, що психологічний пошук сенсу, наприклад, після травматичної події, є важливою подією рухатися до одужання. Події, які носять у собі травматичний характер у сукупності з духовністю, про яку писав Палмер, закликають нас використовувати цей психологічний інструмент, щоб, власне, пережити трагедію та дійти особистого розуміння того, що насправді має значення [18, с. 105].

Науковець І. Толле наголошував у своїх наукових працях на негативному характері хвороб, травм, а також порушенні «природної чистоти»

нашої планети та способу запобігання зазначених проблем. Сама негативність стосується нашого внутрішнього світу, через що виникає забруднення навколишнього середовища [21]. Вчений демонстрував, що духовно грамотні люди використовують духовність як протиотруту проти цих хвороб.

А. Чикерін підкреслив зв'язок духовності та автентичності у своїй праці та припустив, що «справжність» несе в собі позитивне значення [8]. Вчений також додав, що наші взаємозалежності походять від нашої здатності ототожнюватися з чимось більшим, ніж наш власний інтерес. Зрештою, це наш характер, наші цілі та цінності, притаманні тому, як ми живемо у повсякденному житті та які виражають нашу духовність як спосіб життя, який, крім того, впливає на і включає кожен момент існування.

Учений Мартін Бубер вважав, що людина як індивід має два чіткі способи взаємодії зі світом: розгляд суспільства з боку спостерігача або існування в ньому як учасника [6]. Однак, беручи участь у сучасному суспільстві, людина часто залишається «ізолюваною» від власної волі. Цей дещо песимістичний погляд згодом узгоджується з авторськими ідеями про те, як створити осмислене суспільство, вступаючи у стосунки з Богом. Суб'єкти дослідження вважають, що духовність «утворилася» від виховання, зокрема від їх релігійного походження та впливу батьків або бабусі та дідусі. Духовність виступає як сукупність вірувань, стандартів та способів мислення всередині себе, що слугує мотивацією робити те, що є натхненням для досягнення найповнішого людського потенціалу і провідником у взаємодії з людством.

Дослідження Х. Чанга та Д. Бойда вказують на духовність, яка охоплює когнітивні, афективні, поведінкові, розвиваючі та ціннісні аспекти людини. Науковці вважають, що в сучасному світі є великий ризик ділитися особистим духовним явищем, але більший ризик виникає через його ігнорування [7].

Дж. Ліндхолм та Х. Остін, розглядаючи питання духовності, використовують такі поняття, як «пошук особистої автентичності», «розвиток більшого почуття пов'язаності з собою та іншими через стосунки та спільноти» та «походження сенсу, мети та напрямку в житті» [14, с. 67]. У певному сенсі їхнє розуміння автентичності та пов'язаності цих понять підштовхують до ідеї Бубера, вимагаючи від трьох окремих утворень створення єдиного, загального для підтримання рівноваги. Можна стверджувати, що мета цієї формули спрямовує безпосередньо на вдосконалення духовності.

Розглядаючи питання духовності, Дж. Хендерсон та В. Хой визначили зв'язок духовності та щирості як «максимізацію» прийняття організаційної та особистої відповідальності за дії, а також

відповідальність за своє місце в соціальному середовищі [11, с. 72].

Л. Джонс писала про духовність та відповідальність, зокрема в освіті, як про взаємопов'язані фактори, які неможливо відокремити. Вона повторює, що розуміння духовності стосується не лише релігії, а і трансцендентності та зв'язку особистості з навколишнім середовищем [13, с. 6]. Підтримуючи ідею Джонс, Б. Аволіо та В. Гарднер зазначали у своїх працях, що лідери, які практикують справжню взаємодію з суспільством та навколишнім середовищем, загалом є об'єктами ціннісної системи з міцними життєвими принципами [2, с. 327].

Р. Неш і М. Свабі говорять про власне прагнення до духовного, що означає «подорож протягом усього життя для створення сенсу» [17]. Р. Неш застосовував власне слово для розуміння духовності як керівництва до розуміння життя. Науковець використовує грецьке слово «epektasis», яке позначає «напрямок» до таємниці, до «загадкової темряви», яка надихає знайти невгамовне бажання відшукати спокій, що перевершує мирське розуміння. Р. Неш також визнає занепокоєння щодо теологічного питання теодокії, яке є спробою виправдання існування доброго Бога перед страшним злом. Таке питання стало поштовхом до створення власного курсу з духовності в освіті, з приводу чого він зазначав, що його духовний пошук сенсу настільки тісно пов'язаний з учнями, що без цього він був би ще більш метафізично невпорядкований, ніж він є. Його учениця М. Свабі, розповідаючи про своє духовне виховання на Ямайці після смерті брата, прокоментувала, що саме духовність допомогла їй повернутися до життя і надала інструменти, які були необхідні, щоб пережити трагедію. Дослідниця додала, що аспект «духовність» дав змогу орієнтуватися в житті з меншим страхом до нерозуміння, болі, сорому та незнання з боку незнайомих людей, друзів та близьких людей. Ідея духовного лідерства існує на стику правдивого та неправдивого, але спрямовуючись більшою мірою до правдивого. Боротьба за цей фактор ведеться всередині і ззовні.

Висновки. Наукові джерела, які стосуються питання духовності у вищій школі, демонструють шляхи, завдяки яким можна досягти зв'язку з духовним. Проте неоднозначність або розбіжність у дослідженнях різних науковців часто може призводити до неможливості дійти єдиного та правильного висновку з приводу цієї теми. Є загальна думка, що добре ставлення до колег і вміння забезпечувати з ними справжню взаємодію, яка призводить до особистої та професійної реалізації, є одним із напрямів здобуття «духовності». Приклади духовних практик починаючи з початку ХХ століття показують прогресування включення духовності як життєвої частини до буття і можливості бути ефективним лідером. Навіть коли читач відокрем-

лює релігійний аспект від слова «духовність», між ними все одно є багато спільних розумінь.

У сучасному світі все більше уваги приділяється духовності, особливо взаємопов'язаним з нею поняттям – лідерству, наставництву та керівництву у вищій освіті. Нинішні дослідники пропонують включення власних дій, зокрема духовності, у великий інструментарій, необхідний для ефективного керівництва, адже духовність може мати місце у прийнятті рішень у провідних установах вищої освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Astin A., Astin H.S. Meaning and Spirituality in the Lives of College Faculty. Los Angeles, CA : Higher Education Research Institute, University of California, 1999.
2. Avolio B.J., Gardner W.L. Authentic leadership development: Getting to the root of positive forms of leadership. *Leadership Quarterly*, 2005. No 16, pp. 315–338.
3. Beech D. Spirituality in Higher Education: A Special Interest Group. *Journal for the Study of Spirituality*. 2012. No 2, pp. 219–221.
4. Bender C. Religion and Spirituality: History, Discourse, Measurement. SSRC. 2007.
5. Boone M., Fite K., Reardon R.F. The spiritual dispositions of emerging teachers: A preliminary study. *Journal of Thought*, Fall-Winter, 2010. Pp. 43–58.
6. Buber M. I and thou. New York : Charles Scribner's Sons. 1970.
7. Chang H., Boyd D. Spirituality in higher education: Autoethnographies. Los Angeles, CA : Left Coast Press, Inc. 2011.
8. Chickering A.W. Encouraging Authenticity and Spirituality in Higher Education. New York : John Wiley Publishing. 2006.
9. Giacalone R.A., Jurkiewicz C. Handbook of workplace spirituality and organizational performance. New York : M.E. Sharpe, Inc. 2003.
10. Haug R. Spirituality and Professional Collegiality. Los Angeles, CA : Left Coast Press, Inc. 2011.
11. Henderson J.E., Hoy W.K. Leader authenticity: The development and test of an operational measure. *Educational and Psychological Research*. 1983. No 3 (2), pp. 63–75.
12. Houston P.D., Sokolow S.L. The spiritual dimension of leadership. Thousand Oaks, CA : Corwin Press. 2006.
13. Jones L. What does spirituality in education mean? Stumbling toward wholeness. *Journal of College and Character*, 2005. No 6 (7), pp. 1–7.
14. Lindholm J.A., Astin H.A. Understanding the interior life of faculty: How important is spirituality? *Religion and Education*, 2006. No 33 (2), pp. 64–90.
15. McGhee M. Humanism Needs Spirituality. *The Guardian*, US edition. 05.00 EDT, October, 2013.
16. Menkel-Meadow C. And now a word about secular humanism, spirituality and the practice of justice and conflict resolution. Georgetown University Law Center Scholarship. 2001.
17. Nash R., Swaby M. Helping college students discover meaning through spirituality. Spirituality in higher education. Los Angeles, CA: Left Coast Press, Inc. 2011.
18. Palmer P. The courage to teach: Exploring the inner landscape of a teacher's life. San Francisco : Jossey-Bass. 1998.
19. Sergiovanni T.J. Leadership for the schoolhouse. How is it different? Why is it important? San Francisco, CA : Jossey-Bass. 1996.
20. Tisdell E. Exploring Spirituality and Culture in Adult and Higher Education. San Francisco, CA : Jossey Bass. 2003.
21. Tolle E. A New Earth: Awakening to Your Life's Purpose. Vancouver, BC: Namaste Publishing. 2005.